

Kirsi Kaivanto

TAMPEREEN KALEVANKANKAAN HAUTAUSMAA
Inventointiraportti, kesä 1990

Hautausmaatutkimus vuonna 1880 perustetulla Kalevankankaan hautausmaalla aloitettiin sen vanhimmassa osassa kesällä 1989. Tuolloin kartoitettiin alueet pääkiytävän molemmin puolin aina pääportilta siunauskappelille asti. Tutkimustyö koostui hautojen luetteloinnista, inventoidun alueen valokuvaamisesta ja raportin laatimisesta.

Hautausmaatutkimusta jatkettiin kesäkuukausien aikana vuonna 1990 em. periaatteella. Kartoituksen kohteena oli osa hautausmaan toiseen käyttöönottovaiheeseen kuuluvasta alueesta, joka sijaitsee pääportilta katsoen siunauskappelin takana eli neliöt 16, 17, 18 ja 18A (liite 1). Aiempaa linjaa noudattaen tämä raportti täydentää hautausmaalla tehtyä hautojen luettelointia ja valokuvausta. Raportissa keskitytään tehdyn kartoituksen ja neliöissä vallitsevan tilanteen selostukseen. Sen sijaan tässä ei käsitellä Kalevankankaan vaiheisiin eikä hautausmaihin yleensä liittyvää historiaa, sillä niihin on perehdytty jo kesän 1989 raportissa.

Kesällä 1990 tehty kartoitus

Hautojen inventointiin käytettiin muuttamattomana kesällä 1989 käyttöönotettua luettelointilomaketta, myöskään koko neliötä koskevaan lomakkeeseen ei tehty muutoksia (liitteet 2 ja 3). Lomakkeiden täyttämisperiaatteet ja eri muistomerkkityyppien eroavaisuus-

kriteerit on esitetty tätä edeltävässä raportissa, joten niitä ei kerrata tässä.

Kenttätyö hautausmaalla suoritettiin kolmivaiheisesti siten, että ensin kóottiin neliötä koskevat tiedot kokonaislomaketta varten. Tämä tapahtui yksinkertaisesti laskemalla, ns. tukkimiehen kirjanpitomenetelmää apuna käyttäen. Luettelointilomaketta varten tarvittavat hautoja koskevat tiedot kerättiin sanelukoneen avulla mikrokaseteille. Lopuksi suoritettiin valokuvaus neliössä 16.

Valokuvaukseen käytettiin mustavalkoista filmiä, lisäksi filmeistä tehtiin pinnakkaisee. Kuvattua hautaa esittävä filmin ruutu sai koodin, joka koostuu filmin ja negatiivin numerosta. Valokuvakoodi merkittiin luettelointilomakkeelle. Edelliskesänä kuvattujen neliöiden 17, 18A ja 18 filmeistä tunnistettiin ja koodattiin lomakkeille lähes kaikki niissä esiintyvät haudat.

Työn aikaavievin vaihe oli sisätiloissa, kirjoituspöydän ääressä tapahtunut mikrokasettien purku. Näin siitäkkin huolimatta, että luettelointilomake on melko pitkälle kehitetty "sapluunaksi". Aikaa veivät erityisesti muistomerkin kuvailu ja siinä olevien tekstien kirjaaminen. Muistomerkin kirjallinen kuvailu on kuitenkin välttämätöntä, sillä parhaastakaan valokuvasta ei käy selville kaikki hautakiven yksityiskohdat. Lisäksi kuvailun avulla selviävät samantyyppisten muistomerkkien keskinäiset eroavaisuudet.

Inventoinnin suorittaminen edellä selostetulla tavalla on mielekäs-tä, sillä näin vältytään hanka ksiksi osoittautuneelta kirjoitustyön tekemiseltä kentällä. Edelleen työntekoa jäävät haittaamaan tietyt luonnonolosuhteet, kuten vesisade ja voimakas tuuli. Kenttätyön suorittamiseen soveltuvatkin mm. edellä mainituista syistä parhaiten kesäkuukaudet, jolloin saadaan lisäksi tiedot hauta-alueen pintama-teriaaleista ja istutuksista.

Tämänhetkinen tilanne inventoiduissa neliöissä

Tutkimuskohteena olleen alueen haudoista luuteloitiin n. 65 %. Neliökohtaiset lukumäärät ovat neliössä 16 125, neliössä 17 191, neliössä 18 164 ja neliössä 18A 72, yhteensä 552 luuteloitua hautaa.

Inventoitu alue muodostaa sijainniltaan ehyen kokonaisuuden pääportilta katsottuna välittömästi siunauskappelin takana. Tästä huolimatta neliöiden kesken on havaittavissa eoavaisuuksia koskien mm. muistomerkkityyppejä, reunakiviä ja istutuksia.

Tarkasteltaessa aluetta eteläisestä neliöstä 16 alkaen, voidaan todeta sen olevan suoranaista jatkoa kesällä 1989 inventoiduille, pääkäytävän oikealla puolella sijaitseville riveille 27-36. Kuten em. riveillekin, neliölle 16 on ominaista pystymäinen profiili, joka syntyy vuosisadan alun pystykivistä. Muita ominaispiirteitä ovat suhteellisen runsas, iäkäs puusto ja hautojen reunakivettömyys (reunakivet on poistettu). Poikkeuksen tekevät ainoastaan tehtailija Kaarlo Granath'in perhehauta rivillä yhdeksän ja rivillä kaksi Monkan ja Salon perheiden haudat, joissa on reunakivet. Jälkimmäisessä haudassa on lisäksi aitalaite. Neliön toinen aitalaite on kauppias Knaapin perhehaudan ympärillä. Mainittakoon, että luettelointilomakkeeseen piirretyissä haudan pohjapiirustuksessa reunakivet on esitetty jatkuvalla viivalla ja mikäli haudassa ei ole reunakiviä hauta-alue on merkitty katkoviivalla.

Kauppias Knaapin hauta on poikkeuksellinen myös hauta-alueen päällyksen suhteen, sillä se on neliön ainoa hiekkapintainen hauta. Muut haudat ovat nurmella. Knaapin hauta on lisäksi yksi neliön leveimmistä, sillä on leveyttä neljä metriä. Neliön haudat ovat siten hyvin tasalevyisiä, kapeimmillaan yhden metrin ja leveimmillään mainitun neljä metriä.

Vaikka neliön 16 profiili on pystykivistä johtuen melko korkea, lukumääräisesti siinä on eniten matkalaukkumallisia muistomerkkejä. Mikäli neliön pystymäistä profiilia halutaan vaalia, tulisikin mahdollisimman moni vuosisadan alun pystykivi säilyttää paikallaan, vaikka niistä useimmat ovatkin^{nk} oman aikansa standardikiviä, usein ylöspäin kapenevia, yläpäästä harjakattomaisesti viistettyjä tai louhittureunaisia, yläpäästä jompaakumpaa reunaa kohti kohoavia. Säilyttää tulisi myös esim. seurakunnalle palautunut, kansallisromanttisia tyylipiirteitä taidokkaasti veistettyine lintuineen heijasteleva hauta 14 rivillä kuusi.

Neliö 16 ja sen vieressä, pääkäytävän pohjoispuolella sijaitseva neliö 17 poikkeavat monessa suhteessa toisistaan. Ensiksi, neliön

17 profiili on matala, sillä muistomerkeistä suurin osa on vaakakiviä. Toiseksi, koska neliössä ei ole puustoa, yksittäiset pystykivet erottuvat selkeästi, kuten talonomistaja August Heikkilän perheen yli kolme metriä korkea, kiiltäväksi hiottu, dioriitista veistetty muistomerkki rivillä 15. Hautoja lähemmin tarkasteltaessa, voidaan havaita, että ne ovat kymmenkuntaa hautaa lukuunottamatta reunakivellisiä. Lähinnä tästä johtunee, että hauta-alueiden päällysmateriaalit ovat vaihtelevampia kuin neliössä 16. Päällysmateriaaleja ovat nurmi, hiekka ja niiden yhdistelmät. Lisäksi yhdellätoista haudalla on laatoitusta. Aitalaitteita ei tässäkään neliössä juuri ole, vain neljällä haudalla. Leveydeltään hauta-alueet vaihtelevat yhdestä kuuteen metriin. Neliön levein hauta on kahdeksan metrin levyinen Renton sukuhauta rivillä viisi.

Kuten aiemmin mainittiin, neliön 17 yleisilme on vaakakivistä johtuen matala. Vaakakiven perustyyppin, suorasisuisen tai yläpäästä kaarevan kivimallin ohella, niitä runsaammin neliössä 17 on moniosaisia, kokonaisuutena vaakasuuntaisia muistomerkkejä. Tyypillisimmillään tällainen muistomerkki muodostuu siten, että takareunakivellä keskellä on joko pysty- tai vaakakivi, usein se on muistomerkin taulukivi. Sen molemmin puolin voi olla pohja-alalta neliöt pylvää, joiden päällä on maljoiksi veistetyt kivet. Keskikiven molemmin puolin voi olla myös yläpäästä S-maarelle veistetyt kivet ja vasta siten pylvää maljoineen. Maljat saattavat olla myös reunakivien etukulmissa sijaitsevien matalien, kuutiomaisten kivien päällä. Muistomerkkiin kuuluu usein pylväiden kohdalta eteenpäin työntyvät, reunakivien päällä olevat kivet. Hauta-alueen edessä on yleensä pari porrasta. Esimerkkeinä tällaisista, lähes poikkeuksetta 1920-luvulta peräisin olevista haudoista talonomistaja Antti Heikkilän hauta rivillä 15 ja kauppias Matti Järvisen hauta neljännellä rivillä.

Neliön 17 pohjoispuolella sijaitsevat neliöt 18A ja 18. Niiden profiili jatkuu matalana, etenkin neliössä 18A on lukuisasti edellä kuvailun kaltaisia moniosaisia, yleisilmeeltään vaakasuuntaisia muistomerkkejä. Haudat ovat melko tasalevyisiä, pääasiassa yksi tai kaksi metriä leveitä. Levein on kuusimetrisen Salmelinin sukuhauta välittömästi siunauskappelin takana neliössä 18A. Haudat ovat reunakivellisiä, neliössä 18A vain yhdessä haudassa niitä ei ole. Hauta-alueiden päällysmateriaalina on nurmen, hiekan ja niiden yhdistelmien lisäksi neliössä 18A laatoitusta, kun taas joillakin neliön 13

haudoilla kasvaa sammalta.

Neliöt 18A ja 18 sijaitsevat pohjoista kohden viettävässä, loivas-
sa rinteessä, joten hautojen reunakiviin syntyy porrastus. Osittain
tästä syystä, osittain muistomerkkityypeistä ja hautojen kapeudes-
ta johtuen neliöillä on melko rakenteellinen yleisilme. Kokonaisuus
on herkkä muutoksille, siksi jokaista hautakiven poistoa yms. tuli-
si harkita tarkkaan.

Kesällä 1990 inventoiduilta neliöiltä puuttuvat lähes kokonaan van-
hat puu- ja rautaristit, myöskään obeliskeja tai pylväitä alueella
ei ole. Sen sijaan neliössä 17 on kolme arkkumallista hautakiveä,
jotka tulisi säilyttää muistomerkkityypin harvinaisuuden vuoksi. Sa-
moin kuin Mesisen perheen haudan 3016-001-012 pystykivi, sillä se
on kartoitetulla alueella ainoa kiviliikkeen nimellä varustettu muis-
tomerkki. Tässä tapauksessa kiviliike on nimeltään Mäkinen & Jokela,
Tampere.

Säilytettäviä ovat myös useimmiten ammattitaiteilijoiden tekemät ja
signeeratut taideteokset. Sellaisia ovat hautoihin kuuluvat varsi-
naiset hautaveistokset ja muistomerkkeihin kiinnitetyt reliefit. En-
sin mainituista esimerkkinä Salmelinin haudalla oleva Emil Rautalan
pronssiveistos, joka esittää syvään kumartunutta, hautaa kohti kät-
tään ojentavaa naishahmoa. Reliefeistä esimerkkeinä neliössä 17 suu-
rikokoinen, Emil Wikströmin tekemä puolivartalokuva piispa Gummeruk-
sen haudan muistomerkissä ja haudan 3016-007-024 pystykivessä Unto
Hietasen tekemä, taidemaalari Käärle (Kalle) Löytänän kasvoja esit-
tävä muotokuva. Reliefit saattavat olla myös pienikokoisia ja laat-
tamaisia, kuten haudalla 3017-009-002, jonka kahdessa muistomerkis-
sä on yhteensä viisi reliefiä.

Taideteoksiksi voidaan laskea myös jotkut muistomerkkeihin hakatut
korkokuvat. Tällainen on Isak Julinin haudalla 3017-011-002. Emil
Filénin signeeraamassa, 145cm x 125cm kokoisessa korkokuvassa on
keskellä mies- ja naishahmo, vasemmassa yläkulmassa enkeli ja oikeas-
sa reunassa tyylitelty puu.

Taideteosten lisäksi muistomerkeissä on kiviliikkeiden taidonnäyt-
teinä erilaisia koristeita. Yleisin aihe on latinalainen risti, mui-
ta aiheita ovat tähti, seppel, liekki ja monenlaiset kukka- ja kas-

viaiheet, joissa vuosisadan alussa esiintyivät mm. ruusu, muratti, männynoksa ja -käpy. Koristeet on toteutettu kaiverrettuina, kohokuvioina sekä muistomerkin matakasi hiotussa pinnassa kiillotettuina tai päinvastoin. Viime vuosikymmenten muistomerkeissä tämäntyyppisiä koristeita ei esiinny. Niiden sijaan käytetään metallisia irtokoristeita, suosituin aihe on edelleen latinalainen risti.

Hautoihin olennaisena osana kuuluvia istutuksia tulisi vaalia mahdollisimman pitkään. Alueen hautojen istutuksista mainittakoon röyhytatar, töyhtöangervo ja alppiruusu, yksittäisinä esiintyvät Siperian hernepensas, koivu ja tuija. Luettelointilomakkeeseen on useimmiten merkitty säilytettäväksi sellainen muistomerkki, jossa on vainajan ammattinimike. Niiden mukaan rautateillä työskentely lienee koettu vuosisadan alkukymmenten aikana erityisen arvostetuksi, siksi usein ammattinimikkeissä esiintyy mm. weturinkuljettaja. Rautatieläisiin kuului myös rautatiän yöävartia (3016-008-005). Rautatieläisiinkin useammin nimikkeissä esiintyy, aina 1940-luvulle asti, talonomistaja. Harvinaisia tai hävonneitä ammatteja ovat esim. entinen H.M. Suomen kaartin I:sen komppanian vääpeli (3018-008-012) ja kaupunginpalvelija (3018-11A-004), muita tällaisia ovat vaakamestari (3016-001-012), pakkamestari (3016-005-021), savenvalaja (3018-006-004) ja koristemaalari (3018-007-012).

Vuosisadan alkupuolen yhteiskuntaa kuvaa osaltaan myös naispuolisiin vainajiin liittyvä nimikkeistö. Ylivoimaisesti eniten esiintyy nimike vaimo tai vaimonsa, myös tohtorin rouva (3017-009-004) on saanut nimikkeensä miehensä kautta. Naisten omia ammatteja edustavat esim. nimikkeet opettajatar ja sairaanhoitajatar.

Ammattinimikkeen lisäksi vanhemmissa muistomerkeissä on melko usein muistolause, mikä on eräs peruste muistomerkin säilyttämiselle. Muistolause voi olla Raamatun jae, josta hautakiveen saattaa olla merkittynä vain kirjain- ja numeroviitteet. Raamatun jakeidenohella muistomerkeissä on muita, pääasiassa uskonnollisia lauseita. Tällaisia ovat "Jumala on rakkaus", "Jeesus on ylösnousemus ja elämä" ja "Jumalan sana on leikkausveitsi ja lääke on Kristuksen veri". Vanhemmän uskonnollisävyisiä ovat "Majaa muuttanut, vaan ei unohdettu" ja "Joka elää rauhallisesti, sää kuoltuaan rauhallisesti nukkua". Muistolause voi olla sävyiltään myös isänmaallinen, kuten "Kaunis on elo, kuolema, Herra, kasvojes edessä. Helppo on nukkua mullassa maan

vapahan".

Historiasta, lähinnä asutushistoriasta, kertovat hautakivet, joissa on päivämäärien lisäksi vainajan synnyin- ja kuolinpaikkakunta. Esimerkkinä hauta 3017-013-010, jonka vaakakiven antikvalla kaiverretut tekstit kertovat haudassa lepäävän kauppias August Vilhelm Flinckin syntyneen 7.2.1857 Lopella ja kuolleen 12.2.1927 Tampereella. Haudan toinen vainaja, todennäköisesti edellisen vaimo, on puolestaan syntynyt 3.6.1862 Humppilassa ja kuollut 30.5.1937 Tampereella. Em. kaltaisilla teksteillä varustettujen muistomerkkien lisäksi olisi hyvä säilyttää myös sellaisia yksityisten henkilöitten hautakiviä, joihin on eri syistä merkitty pystyttäjää. Esimerkkinä hauta 3018-011-013, johon on haudattu yksi henkilö. Hautakiveen on kaiverrettu teksti serkut. Toisena esimerkkinä Salmisaaren perhehauta 3018-09A-004, jossa on teksti T.S.K. II komp. ja ystävät pystyttivät patsaan.

Loppulause

Kesällä 1990 inventoidulla alueella neliö 16 on täyttynyt muutamaa poikkeusta lukuunottamatta 1910-luvulla, siis verrattain lyhyen ajan kuluessa. Muiden neliöiden hautaukset hajoavat ajallisesti suuremmalle aikavälille, mutta pääosin ne ovat 1920- ja 1930-luvuilta. Alueen arvokkaimpina pidetyt hautapaikat sijaitsevat välittömästi vuonna 1913 valmistuneen siunauskappelin läheisyydessä, neliöiden 17, 18A ja 18 länsipäässä.

Inventoidulla alueella sijaitsevista seurakunnalle palautuneista haudoista on luettelo raportin lopussa (liite 4). Palautuneita hautoja tulisi käyttää siten, ettei yksittäisen haudan, sitä isomman alueen (neliön) ja viimein hautausmaan kokonaisilme kärsi. Kuitenkaan kaikkia muistomerkkejä ei ole tarkoituksenmukaista säilyttää.

Säilytettäväksi aiotun hautakokonaisuuden uudelleenkäyttö saattaa olla ongelmallista. Neliöissä 16, 17, 18A ja 18 hauta-alueet ovat kapeakoja, joten kyse on lähinnä vain muistomerkkien jatkokäytön ratkaisemisesta. Vanha hautakivi voidaan käyttää muistomerkkityyppiä riippuen monella tavalla uudelleen. Kivi voidaan kääntää, kuten on tehty haudan 3018-004-012 pystykivelle tai siihen voidaan liit-

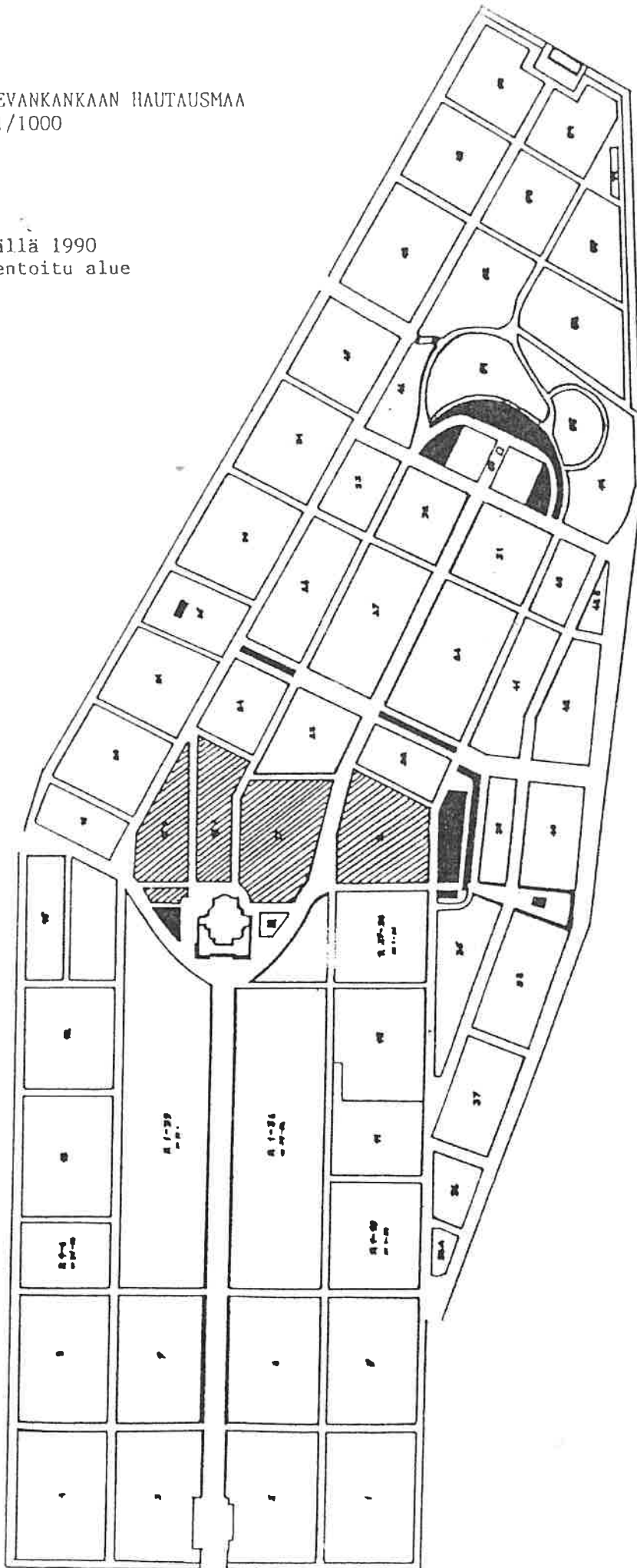
tää lisäkiviä, esimerkkinä hauta 3018-006-001. Moniosaisten muistomerkkien käyttöikä voidaan pidentää joko kääntämällä tai vaihtamalla (samanlaiseen) jokin osa.

Inventoidun alueen tuntumassa, siunauskappelin eteläpuolella sijaitsee vuonna 1918 valkoisten puolella kaatuneiden muistomerkki. Siunauskappelin ja sankarihauta-alueen välisellä, vielä inventoimattomalla alueella on lisäksi useita muita yhteismuistomerkkejä. Näiden luettelointia varten olisi hyvä laatia nimenomaan niitä varten kehitetty luettelointilomake.

KALEVANKANKAAN HAUTAUSMAA
mk 1/1000

kesällä 1990
inventoitu alue

Seurakunta _____	päivä _____
Hautausmaa _____	luetteloija _____
Neljä _____	negat. nro. _____
	outline _____

Muistomerkit

vaaka pysty moni- m. ka- laatta risti obeliski arkku
kulmio zku pylväs muu

dier.								
harm.gr.								
pun.gr.								
marmeri								
rauta								
puu								
muu								
yhteensä								

Työtekniikat: Timanttileikattu ___ louhittu ___ piikattu ___
ristipäähakattu ___ pukkelihakattu ___
hiottu, kirkaas ___ mätta _____

Koristeet:
kaiverrukses, ristit ___, liekit^{at}_(lau) ___ muut _____
irtokirj. ___ irtoristit ___ irtolinnut ___ muut _____
Kirjasin: antiikka ___ muu _____

Reunakivet: _____

Aitalaitteet: lakorauta ___ kivi ___ kettinki ___ muu _____

Ei muistomerkkiä ___ haudalla useampi kuin yksi ___ haudalla

Neljän ikä, alitettua uudelleen luovutukset yms. _____

Neljänä haudattuna ___ joista erikseen luetteloitu _____

Seurakunta <u>Treen ev. lut. seurakunnat</u>	Pvm _____
Hautausmaa <u>Kalevankangas</u>	Luetteloija _____
Haudan koodi _____	Haudan nimi _____
Muistomerkki _____ Outline _____	Vanhin/nuorin haudaus _____
Negatiivin nro _____	
Muistomerkkien sijoitus haudalla:	Hauta-alue: leveys _____
	päällys: hiekka _____ nurmi _____
	sammal _____ muu _____
	puut _____ pensaat _____
	muuta _____
Muistomerkkityypit:	
pysty _____ vaaka _____ matkalaukku _____ monikulmio _____ hautalaatta _____	
makaava _____ tyyny _____ risti _____ obeliski _____ pylväs _____ arkku _____	
muu _____	
Muistomerkki _____-osainen _____	
kärimitat _____	
Materiaali:	
dioriitti _____ harmaa graniitti _____ punainen graniitti _____ marmori _____	
rauta, taottu _____ rauta, valettu _____ puu _____ muu _____	
Työtekniikat:	
pukkelihakattu _____ ristipäähakattu _____ piikattu _____ louhittu _____	
hiottu, matta _____ hiottu, kiiltävä _____ timanttisahattu _____	
Perus- ja välikivet:	
kiviä _____ kappaletta _____	
tasainen _____ viistetty _____ profiloitu _____ luonnonkivi _____ muu _____	
pukkelihakattu _____ hiottu, matta _____ hiottu, kiiltävä _____ sahattu _____	
Reunakivet: _____ pukkelihakattu _____ sahattu _____ kiillotettu _____	
louhittu _____ muuta _____	
Aitalaite: kivi _____ rauta _____ rauta ja kivi _____ kettinki _____ muu _____	
Kuvaus/koristelu	
Tekstit:	
kaiverrettu _____ kullattu _____ maalattu _____	
kohoteksti _____ kiillotettu _____ irtokirjaimet _____	
soikiossa _____ suorakulmiossa _____ kartussissa _____ suorakaiteessa _____	
antikva _____ fraktuura _____ nimikirjoitus _____ muu _____	
Haudan kunto _____ Säilytettävä _____ ei _____ miksi _____	
Kulttuurihistoriallinen arvo _____	

Seurakunnalle palautuneet haudat

haudan koodi	haudan nimi	vanhin/nuorin haudaus
NELIÖ 16		
3016-006-014	Hänninen	1912 - säilytettävä, kansallisromantiikka - ei uudelleenkäyttöä
NELIÖ 17		
3017-005-005	Stenfors/Välimäki	1922/1961 - uudelleenkäyttöä harkittava
3017-007-010	Salmio	1925/1945 - säilytettävä, ammattinimike
3017-010-009	Jalonen	1924/1942 - ei välttämättä säilytettävä
3017-011-016	Kannisto/Karlsson	1930/1964 - ei välttämättä säilytettävä
3017-013-016	Aro	1930/1948 - ei välttämättä säilytettävä
3017-015-017	Nyman	1930/1955 - uudelleenkäyttöä harkittava
NELIÖ 18A		
NELIÖ 18		
3018-001-006	Saarinen	1925/1928 - ei tarvitse säilyttää
3018-005-006	Paasikivi Hellsten	1926 - säilytettävä, ammattinimike
3018-005-007	Elo	1926 - ei välttämättä säilytettävä
3018-006-013	Helenius	1926/1962 - säilytettävä
3018-010-009	Alen	1928 - ei tarvitse säilyttää
3018-015-007	Rantanen	1930/1939 - ei välttämättä säilytettävä

KANTA SAIKKI-
 JÄRJESTYS OTE TU
 VAIN VOIKKON-
 KIN DEPUSTEELLA
 - ei siis haudattujen
 lausta tauluilla
 (- pöytälaulu

113436 21/11-98